

Mecanisme și factori ai subdezvoltării comunităților. O analiză în mediul rural românesc¹

Mihnea Preotesi*

Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română

Abstract: *This analysis intends to capitalize the results of several case studies made during the past years within rural communities. These socio-economic diagnoses on community level had been done according to a multidimensional model; each of these was focused, according to the goals, mainly on one or other of the dimensions of the manner of defining the social development. The goal of integrating these study cases' results is to make an analysis of the factors and mechanisms regulating the emergence and evolution of the social problems on community level and of the concrete and differential manners of functioning on local level of the socio-economic mechanisms with impact on the social development. A direction of analysis is how impact of the structural factors of the development is regulated by the functioning of some contextual/local mechanisms and also the concrete manner of development of some development programs. On the other side we intend to identify the key-factors of the development and how these may function as strategically variables within a model of development adapted to the current realities of the Romanian rural communities.*

Keywords: poverty; community; social problems; underdevelopment.

Cuvinte-cheie: sărăcie; comunitate; probleme sociale; subdezvoltare.

Introducere

Analiza propusă în articolul de față valorifică rezultatele mai multor studii de caz realizate în ultimii ani în comunități rurale. Aceste studii de caz și-au propus realizarea de diagnoze socioeconomice la nivel comunitar, după un model multidimensional, fiecare dintre acestea, focalizându-se, în funcție de obiectivele urmărite, cu precădere, pe unele sau altele dintre dimensiunile corelative modului de operaționalizare a conceptului de dezvoltare socială. Finalitatea vizată prin demersul de integrare a rezultatelor acestor studii de caz este realizarea unei analize a factorilor și mecanismelor ce potențează apariția și evoluția problemelor

sociale, la nivel comunitar și a modurilor concrete și diferențiate, la nivel local, de funcționare a mecanismelor socioeconomice cu impact asupra dezvoltării sociale.

În tipologia comunităților subdezvoltate analizate în contextul amintit, o categorie oarecum omogenă este cea a comunităților foarte sărace care cumulează caracteristici diverse ale subdezvoltării, precum: cvasi-inexistența locurilor de muncă pe plan local și în zonele adiacente, o majoritate a populației dependentă de ajutoare sociale și lipsa de atractivitate pentru investitori.

Alte categorii, mai puțin omogene de comunități subdezvoltate prezintă, în ponderi diferite, caracteristici favorabile, respectiv, nefavorabile dezvoltării și se află

* Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română, Calea 13 Septembrie 13, sector 5, 050711, București. E-mail: mihneapre1@yahoo.com.

sub incidența unor mecanisme socioeconomice a căror modalitate specifică de funcționare amplifică impactul negativ al celor din a doua categorie.

Identificarea, pe parcursul realizării acestor studii de caz, a unor comunități cu profil de dezvoltare asemănător, atât în zone sărace, respectiv, în zone cu nivel de dezvoltare relativ ridicat, fundamentează drept ipoteză de cercetare existența unor *mecanisme ale subdezvoltării comunitare* ce urmează o logică structurală comună pe care o regăsim chiar și în zonele dezvoltate ale țării. Materialul de față propune analiza mecanismelor și factorilor cu impact asupra dezvoltării sociale și a modului în care anumite contexte particulare potențiază acest impact.

Cadrul teoretic și conceptual

Paradigma dezvoltării sociale s-a dezvoltat prin încrucișarea a două tipuri de abordări ale fenomenului subdezvoltării, ce se construiesc pornind de la importanța relativă acordată factorilor endogeni sau a celor exogeni, ca determinanți ai subdezvoltării și care au la bază două teorii concurente: teoriile modernizării, respectiv teoriile dependenței.

Teoriile modernizării propun *paradigma dezvoltării ca modernizare*, după o schemă evoluționistă. Conform acestei scheme, societățile progresează de la stadiul tradițional până la cel modern, ce reprezintă faza maturității lor.

Rostow (1990), [1960] propune un model în care colectivitățile trec prin șase etape în dezvoltarea lor, de la societatea tradițională, la societatea postconsumeristă.

În timp ce societățile tradiționale, predominant agrare, sunt caracterizate de o eficiență scăzută a activității agricole, progresul tehnic și industrializarea au creat ceea ce Rostow numește „precondițiile creșterii”. Un rol decisiv în *desprinderea*

către modernitate îl are însă educația, care slăbește rezistența la schimbare a vechilor structuri.

Perspectiva sociologică asupra modernizării introduce ca factori determinanți ai modernizării, alături de cei economici, factorii sociali și culturali. Weber (1922), Parssons (1951), Inkless, (1974, apud Voicu, 2002) explică diferențele de dezvoltare economică dintre țări, prin diferențele socioculturale dintre societăți.

Dincolo de diferențele de perspectivă asupra factorilor modernizării și a modului lor de acțiune, „teoriile modernizării converg către o concluzie comună: subdezvoltarea reprezintă caracteristica comună a societăților ce se află într-un punct incipient sau intermediar al drumului către modernitate, în contrast cu societățile dezvoltate, ce au atins acest punct” (Preotesi, 2007, 565).

Teoriile dependenței, dezvoltate de Frank (1966), Cardoso (1972) sau Wallerstein (1994), accentuează în demersul lor explicativ rolul factorilor externi, ca determinanți ai subdezvoltării, punând accentul pe relațiile de putere neechilibrate și inechitabile dintre state, relații ce generează și întrețin decalajele dintre statele dezvoltate și cele subdezvoltate.

Configurarea cadrului teoretic și conceptual al dezvoltării sociale s-a realizat în contextul politic caracterizat, pe de o parte, de așa-numitul *război rece*, pe de altă parte, de procesul de decolonizare, context ce a favorizat accentuarea preocupărilor pentru țările confruntate cu situații de criză ale dezvoltării. Dezvoltarea paradigmei dezvoltării sociale într-un asemenea context îi conferă o anumită specificitate, abordarea teoretică fiind subsumată unei pronunțate orientări practice, în sensul asumării unui demers de schimbare socială programată. Așa-numita tranziție postcomunistă a reprezentat contextul în care s-a desfășurat un demers complex de **schimbare socială**.

În literatura sociologică românească, autori precum Dumitru Sandu (1994,

1999), Cătălin Zamfir (1994, 2007), Vladimir Pasti (1995, 2011), Lazăr Vlăsceanu (2001, 2007), Mălina Voicu (2004), Bogdan Voicu (2005) propun modele explicative ale proceselor și mecanismelor sociale ce caracterizează perioada postcomunistă, în România. Demersurile celor amintiți se adaugă celor ale altor autori proveniți din spațiul excomunist, precum Piotr Stzompka (1999) sau din afara lui, un exemplu notabil, în acest sens, fiind Catherine Verdery (1996, 2003).

Diferențele de abordare în analiza tranziției vizează focalizarea, fie pe procesele de schimbare/dezvoltare socială, fie pe analiza impactului asupra populației, fie pe analiza mecanismelor și factorilor implicați în acest demers. Una dintre direcțiile de analiză bine reprezentate în literatura sociologică dedicată tranziției este cea focalizată pe așa-numiții *agenți externi ai dezvoltării*. În această categorie intră instituții precum Banca Mondială, Fondul Monetar Internațional, Comisia Europeană, fiind vizate de aceste analize, atât ideologia și abordarea teoretică a dezvoltării sociale promovate de către aceste instituții, cât și impactul programelor pe care acestea le derulează.

Strategia de dezvoltare promovată de Banca Mondială și FMI pentru țările europene în tranziție s-a bazat pe diminuarea rolului statului din efortul de lichidare a subdezvoltării și de reducere a decalajelor față de țările dezvoltate și pe creșterea rolului altor actori ai dezvoltării, precum comunitățile locale și ONG-urile.

Experiența eșecului unor proiecte ale Băncii Mondiale în implementarea unor programe de dezvoltare a determinat o regândire a accentuării importanței capitalului social ca condiție a aplicării cu succes a programelor de dezvoltare economică (Preotesi, 2007, 565-566).

Abordările mai noi ale fenomenului subdezvoltării, conferă o importanță sporită, atât stocului de capital social, cât și celui de capital uman, pe de o parte, ca

indicatori, pe de altă parte, ca predictorii ai dezvoltării sociale.

Dezvoltarea regională reprezintă un concept derivat din teoria dependenței elaborată de A. G. Franck și aplicat în studiile sale asupra orașelor mari, ca instrumente ale dominației capitaliste și ale perpetuării dependenței. Proiectele de dezvoltare regională sunt gândite ca „soluții de prevenire a dezvoltării distorsionate, a inegalităților între regiuni, pentru combaterea fenomenelor de dependență între marile centre urbane și localitățile din jurul acestora” (Voicu, 2002, 274).

Dezvoltarea comunitară reprezintă un caz particular de dezvoltare socială. Lansarea programelor de dezvoltare comunitară a vizat intervenția în dezvoltarea infrastructurii și în dezvoltarea unor obiective economice, urmărind, în același timp și mobilizarea unor resurse colective comunitare” (Zamfir, 2002, 252).

Preocupările pentru măsurarea dezvoltării comunitare s-au materializat în elaborarea unor indici locali de dezvoltare.

Modelele de măsurare a dezvoltării locale/comunitare au la bază construcția unor indici sintetici, construiți ca scoruri factoriale ale unor seturi de indicatori socioeconomici.

Un astfel de model de măsurare propune Dumitru Sandu (Sandu, 1999). Autorul menționat pornește de la premisa că nivelul dezvoltării comunitare corelează pozitiv cu cel al consumului individual și colectiv de bunuri materiale și culturale. Sunt identificate două tipuri de factori structurali ai dezvoltării comunitare: capitalul uman, respectiv, infrastructura, la nivel comunitar.

Capitalul uman este considerat un indicator-cauză al consumului și este operaționalizat pe trei dimensiuni: stocul de educație, la nivel comunitar; numărul de salariați angajați pe plan local, de asemenea, predictor al dezvoltării sociale a comunei; ponderea populației ocupate în agricultură, ce corelează negativ cu gradul

de dezvoltare socială – în condițiile ruralului românesc, unde forma dominantă este cea a agriculturii de subsistență, o premisă a unui consum scăzut material și cultural.

Infrastructura comunitară reprezintă un indice construit ca scor factorial al mai multor variabile ce caracterizează calitatea locuirii și accesibilitatea comunicării și informării.

Între predictorii nivelului de dezvoltare a comunelor, evaluat pe baza acestor indici sintetici, se regăsesc:

- distanța până la cel mai apropiat oraș cu peste 30.000 de locuitori;
- ponderea populației de 60 de ani și peste;
- localizarea la marginea județului;
- localizarea în vecinătatea unui drum european;
- regiunea istorică în care este localizată comunitatea.

Indicele sintetic utilizat în evaluarea dezvoltării satelor/comunelor într-un raport realizat la comanda CASPIS (Pop, 2005) este construit în mod asemănător și reprezintă un scor factorial al unor variabile cu un conținut comparabil. Măsura sintetică DEVSAT este un scor factorial care grupează trei indici referitori la capitalul uman, capitalul biologic și calitatea infrastructurii de locuire, plus un indice de izolare a satului.

În urma aplicării acestui instrument de evaluare pe baza datelor Recensământului din 2002, autorii studiului respectiv sintetizează câteva concluzii interesante (p.12):

- sărăcia comunitară rurală în 2002 este puternic concentrată în Moldova, în special în Botoșani și Vaslui;
- satele de la margine de județ care nu sunt centru de comună și sunt depărtate de drumurile europene tind să aibă un nivel redus de dezvoltare;
- apropierea de un drum european reprezintă o condiție importantă de favorizare a dezvoltării comunitare rurale;

- caracterul agricol al satului accentuează sărăcia, în special în Moldova, Muntenia, Dobrogea și Oltenia;
- apropierea satului de orașe mari contribuie, în mod oarecum paradoxal, la sporirea șanselor de sărăcie comunitară, cu excepția satelor din Transilvania, Dobrogea și Ilfov.

Raportul din care au fost citate concluziile prezentate mai sus relevă existența anumitor caracteristici ale comunităților rurale ce reprezintă predictorii ai dezvoltării sociale. Pe de altă parte, anumite caracteristici ale comunităților rurale au un caracter ambiguu sau ambivalent în raport cu dezvoltarea socială. Ponderea persoanelor peste 60 de ani și distanța până la cel mai apropiat oraș mare reprezintă astfel de caracteristici ambivalente în raport cu dezvoltarea comunitară.

În altă ordine de idei, analiza datelor privind rata sărăciei în comunele cu indicele de dezvoltare cel mai scăzut relevă faptul că aceasta nu corelează neapărat cu indicele de dezvoltare. Un astfel de exemplu, ilustrativ îl reprezintă comuna Pietroasa, din județul Timiș, ce are rata de sărăcie cea mai ridicată (87%!) și un indice de dezvoltare moderat negativ (-0,29), mult mai ridicat decât comunele cu rate ale sărăciei de sub 50%.

Analiza pe care o propun în cele ce urmează se va raporta la cadrul teoretic descris mai sus și la modul în care acesta configurează anumite profiluri comunitare. Abordarea propusă aici fiind însă una, preponderent calitativă, nu își propune validarea modelului teoretic, ci analiza în profunzime a unora dintre mecanismele, factorii și contextele specifice ce potențază impactul acțiunii unora sau altora dintre factorii amintiți, în economia funcționării acestui model. Tratarea în profunzime a unor situații specifice în care anumite configurații de caracteristici generează un anumit mod de dezvoltare comunitară va putea oferi repere pentru rafinarea modelului explicativ al funcționării unora

dintre aceste tipuri de condiționări, precum cele amintite mai sus, privitor la factorii ambivalenți ai dezvoltării comunitare.

Metodologie. Surse de date

Analiza propusă în această lucrare pornește de la operaționalizarea conceptului de dezvoltare socială pe trei mari dimensiuni:

- a. Dimensiunea economică: profilul economic al localității, obiective economice, surse de venit și nivel al veniturilor;
- b. Dimensiunea sociodemografică: structura pe vârste a populației, structura populației pe categorii socioocupaționale (salariați, pensionari, populație ocupată în agricultura de subzistență și în alte forme informale de ocupare);
- c. Contextul local-zonal, operaționalizat pe dimensiunile: constrângeri și oportunități.

Studiile de caz ale căror rezultate sunt sintetizate din perspectiva demersului analitic propus aici urmăresc obiective de cercetare diferite, fiind focalizate pe analiza unor probleme sociale, precum ocuparea, accesul la educație, sărăcia, la nivelul populației comunităților locale sau cu focalizare pe anumite grupuri vulnerabile.

Operaționalizarea conceptului de dezvoltare socială pe dimensiunile prezentate mai sus și asumarea unei perspective teoretice și metodologice unitare reprezintă însă premise favorabile realizării demersului integrativ avut în vedere. În acest context, toate aceste diagnoze socioeconomice comunitare oferă un suport important pentru analiza factorilor și mecanismelor ce potențează apariția și evoluția problemelor sociale, la nivel comunitar și a modurilor concrete și diferențiate, la nivel local, de funcționare a mecanismelor socioeconomice cu impact asupra dezvoltării sociale.

Studiile de caz cu ponderea cea mai importantă în economia surselor de date au fost realizate în cadrul a două proiecte:

A. *Diagnoza sărăciei și a problemelor comunitare - ICCV, 2009:*

Diagnozele comunitare au fost realizate în comunele: Curtea, Becicherecu Mic, Jebel, Giarmata, Pișchia, Valcani – județul Timiș, respectiv, în comunele Ilia și Sălașu de Sus – județul Hunedoara. Metodologia utilizată a fost construită prin încrucișarea a două perspective, corespunzătoare unei abordări mixte:

1. O abordare cantitativă subsumată unei perspective normative de analiză a sărăciei ce a presupus utilizarea a două praguri de sărăcie. Au fost culese date statistice și estimări ale reprezentanților instituționali, realizate pe baza analizei bazei de date a Primăriei și a AJOFM, precum și a celor culese prin Anchetele de teren ale Primăriei;

2. O abordare calitativă ce și-a propus culegerea și analiza datelor de interviu și încrucișarea perspectivei reprezentanților instituționali cu cea a locuitorilor acestor comunități rurale și cu date statistice ce oferă reperele necesare realizării diagnozei socioeconomice, la nivel comunitar. Au rezultat mai multe categorii de *date calitative culese cu ocazia cercetării de teren* realizate în cadrul proiectului ICCV:

- date de interviu culese pe un eșantion de disponibilitate, recrutarea subiecților realizându-se prin metoda bulgărelui de zăpadă;
- date de interviu având drept subiecți reprezentanți instituționali relevanți în economia demersului de cercetare propus (primar, viceprimar, agent agricol, asistent social);
- date culese prin observație directă conform unui protocol de observație;
- fișe de date ale localității, completate la Primărie.

Au fost realizate 4-5 interviuri semi-structurate cu reprezentanți instituționali și câte minimum 10 interviuri cu reprezentanți ai populației, în fiecare dintre aceste comune.

Metoda de analiză a datelor: analiza calitativă a datelor de interviu; analiza datelor statistice obținute prin aplicarea de fișe de date.

B. Sărăcie și dezvoltare comunitară - ICCV, 2013:

Localitățile rurale în care au fost realizate studii de caz sunt următoarele: Bontida, Cojocna, Baci, Fizeșu Gherlii – județul Cluj; Pătrăuți – județul Suceava; Mișca – județul Arad; Dragu – județul Sălaj; Crăciunești, Mica – județul Mureș; Măgureni – județul Prahova.

Chiar dacă abordarea metodologică a fost una calitativă, selecția localităților a fost realizată ținând cont de dezideratul unei reprezentări echilibrate a comunităților locale, conform următoarelor criterii:

- regiunea de dezvoltare;
- mărimea comunelor/orașelor reședință de județ corespunzătoare;
- nivelul de dezvoltare economică și socială;
- distanța până la cel mai mare oraș peste 100.000 de locuitori/orașul reședință de județ.

Numărul și distribuția geografică a comunităților selectate a depins și de criteriul disponibilității/opunităților de cercetare de teren.

Metoda de cercetare a presupus utilizarea unor metode complementare de culegere și analiză a datelor:

- analiza indicatorilor socioeconomici;
- analiză secundară de date și analiza rezultatelor unor studii de caz, reprezentând diagnoze ale problemelor sociale, la nivel comunitar, pe care le-am realizat în ultimii 5 ani în diverse comunități rurale;
- colectare și analiză calitativă de date.

Au fost realizate și utilizate 2 tipuri de instrumente de colectare a datelor:

- ghiduri de interviu pentru reprezentanți instituționali și pentru populație;

- fișe de date ce au fost completate la Primărie, cu sprijinul reprezentanților instituționali locali.

Au fost realizate 3-5 interviuri semi-structurate cu reprezentanți instituționali și câte minimum 10 interviuri cu locuitori ai comunei, în fiecare dintre localitățile amintite.

Datele calitative au fost completate cu date obținute prin aplicarea a 10 fișe de date, câte una în fiecare dintre cele 10 localități rurale.

Alături de datele culese în cadrul studiilor de caz realizate în cadrul celor două proiecte amintite mai sus, surse importante de date le-au constituit și rapoartele de cercetare ce valorifică date culese în alte proiecte pe tema diagnozelor sociale, la nivel comunitar. Aceste proiecte, vizând grupurile vulnerabile, accesul la educație, ocuparea, au reprezentat surse de date utilizate, fie în completarea, fie în validarea datelor culese, analiza datelor colectate fiind completată cu rezultate ale analizei secundare de date. Lista completă a acestor proiecte este prezentată în bibliografia acestei lucrări. Abordarea și metodologia de colectare a datelor este una preponderent calitativă și urmează modelul prezentat mai sus – datele de interviu (interviuri realizate cu reprezentanți instituționali și cu populația locală) fiind completate și validate cu date culese prin aplicarea de fișe la Primărie).

O altă sursă de validare externă a datelor de cercetare o reprezintă datele statistice ce configurează, la nivel județean, contextul socioeconomic zonal.

Analiza propusă se bazează pe o sinteză integrativă a datelor colectate din toate sursele amintite mai sus.

Mecanisme și factori ai subdezvoltării comunitare. Sinteza integrativă a datelor din studiile de caz cu cele colectate în comunități rurale în anul 2013

Voi începe această analiză cu sintetizarea rezultatelor unor studii de caz realizate în cadrul proiectului *Diagnoza sărăciei și a problemelor comunitare* (ICCV, 2009). Comunele în care s-au realizat aceste 9 studii de caz în comunități rurale din regiunea Vest, una dezvoltată în context național, nu sunt în mod tradițional sărace, ci *sărăcite* în perioada de tranziție, proces accentuat în ultimii ani, ca efect al crizei economice. Populația acestor comune, având anumite resurse acumulate încă din perioada comunistă, utilizează aceste resurse în consonanță cu oportunitățile locale, ca mecanisme compensatorii, cu efecte relativ importante în reducerea vulnerabilității sociale și scădere a riscului căderii în sărăcie severă, fără a putea însă să-și asigure în mod neproblematic un trai decent. Între soluțiile de răspuns identificate, la nivel comunitar, se regăsesc, în diverse combinații și ponderi: agricultura de subzistență; creșterea animalelor pentru autoconsum; migrația temporară la munca în străinătate; munca „la negru” sau în regim zilier/sezonier; accesarea de beneficii/prestații sociale.

Indiferent de modul de combinare a acestor tipuri de comportamente individuale și colective, în raport cu modelul de dezvoltare prezentat mai sus, impactul acestui mix de strategii de răspuns este unul mai curând negativ asupra dezvoltării comunitare.

Pe de altă parte, studiile de caz relevă impactul important al acestor strategii de răspuns în asigurarea subzistenței și în reducerea deficitului de venit și a profunzimii sărăciei.

Există totuși diferențe notabile în ceea ce privește ponderea rezultatelor fiecăreia

dintre aceste activități în economia surselor de venit ale populației vulnerabile:

- agricultura de subzistență are o pondere foarte importantă în anumite comune, precum Valcani și Curtea, din județul Timiș și mai puțin importantă în alte comune, precum Ilia, din județul Hunedoara sau Pișchia, din județul Timiș;
- creșterea animalelor reprezintă o strategie ce poate fi definită ca fiind una de succes în asigurarea subzistenței în Sălașu de Sus, județul Hunedoara, respectiv, Curtea, din județul Timiș;
- migrația temporară la muncă în străinătate, atât d.p.d.v. al numărului de migranți temporari, cât și ca reușită d.p.d.v. economic a acestei opțiuni acționale, caracterizează comunele Ilia, Jebel, Becicherecu Mic și Giarmata.

Foarte importantă în economia demersului de tipologizare propus în materialul de față este analiza modurilor specifice în care anumite configurații de caracteristici ce definesc capitalul uman interacționează cu anumite configurații ale caracteristicilor ce definesc contextul comunitar-infrastructura locală, poziționarea în județ față de polii de creștere economică ce *iradiază dezvoltare și bunăstare*, pe de o parte, istoria zonei și cea specifică a comunității, pe de altă parte.

Structura pe vârste a populației reprezintă unul dintre factorii cu impact diferențiat asupra dezvoltării comunitare. Analiza datelor relevă existența unui complex de factori care mediază această interacțiune.

Un prim criteriu de diferențiere este cel al structurii socioocupationale a populației vârstnice. Majoritatea persoanelor vârstnice au statutul de pensionar, dar acest statut definește o realitate foarte diversă.

La nivel comunitar, o pondere importantă a pensionarilor în populație are un impact diferențiat asupra gradului de dezvoltare comunitară, în funcție de anumite caracteristici specifice ale comunității respective.

Într-o comunitate cu profil dominant tradițional agricol, o pondere mare de pensionari, foști cooperatori (ce și-au desfășurat activitatea în cadrul Cooperativelor Agricole de Producție – CAP), înseamnă un nivel mediu scăzut al veniturilor unei părți importante de populație ce, pe de altă parte, deține un potențial acțional redus de a accesa surse alternative de venit.

O astfel de situație se înregistrează în comuna Ilia, unde, în anumite sate ponderea celor peste 65 de ani depășește 2/3 din populație, majoritatea acestora având pensii de CAP, cu niveluri sub echivalentul a 100 de euro.

În cazul comunei Curtea, ponderea relativ importantă a pensionarilor compensează într-o măsură destul de importantă precaritatea altor forme de venit, în special pe cele de tip salarial, în condițiile cvasiinexistenței locurilor de muncă. Existența unui număr destul de important de foști salariați în industria chimică și a sticlăriei generează o pondere importantă a unor pensionari cu pensii de nivel peste cel mediu, corespunzător grupei I de muncă. În contextul acestei comune ce oferă puține oportunități de accesare a unui loc de muncă, există un număr important de familii în care, după modelul tradițional rural de locuire al familiei extinse, dintr-o astfel de pensie își asigură traiul zilnic reprezentanții a trei generații.

Un asemenea tablou social ilustrează o situație de subdezvoltare socială cu potențial important de agravare, în condițiile în care generațiile care vin din urmă, fie nu au muncit un număr suficient de ani pentru a beneficia de pensie sau vor avea un quantum scăzut al pensiei, fie, în cazul tinerilor, după terminarea ciclului educațional nu au intrat pe piața formală a muncii și nu au oportunități să o facă în viitorul apropiat.

Cazul comunei Curtea, din județul Timiș, este unul relevant din perspectiva factorilor ce configurează premisele dezvoltării comunitare.

Această comună are o poziționare marginală în cadrul județului Timiș, aflându-se la granița a trei județe: Timiș, Arad, Hunedoara, la o distanță de peste 100 de km de reședința de județ, Timișoara. Singurul oraș aflat la o distanță de sub 30 de km este Făget, un oraș mic, cu o populație de sub 10.000 de locuitori.

Principala resursă aducătoare de venit în comună este terenul arabil. Deși pământul este unul de bună calitate, valorificarea sa în afara agriculturii de subzistență este îngreunată de lipsa unei rețele de distribuție și de depozitare, în contextul în care piețele de desfacere sunt la o distanță care face prețul transportului prohibitiv în raport cu posibilele beneficii obținute.

O situație oarecum asemănătoare prezintă o altă comună aflată la o altă margine de județ, comuna Valcani, cu mențiunea că orașul adiacent, Sănnicolau Mare, este unul mai dezvoltat decât Făgetul. Ponderea populației de peste 65 de ani este mai mare aici, dar, spre deosebire de comuna Curtea, aici pământul, într-o pondere foarte mare este dat în arendă sau exploatat în cadrul unor Asociații agricole.

De interes pentru analiza propusă aici este comparația cu alte comunități rurale aflate, teoretic, într-o poziție mult mai bună, conform modelului dezvoltării comunitare pe care l-am identificat ca reper teoretic. Aceste comunități sunt localizate în apropiere de Timișoara, oraș din categoria celor care *iradiază dezvoltare socială* (Sandu, 1999).

Aceste comunități rurale se caracterizează, la rândul lor, prin existența unui teren arabil de calitate superioară. Paradoxal este faptul că aici, tocmai poziționarea centrală în cadrul județului și apropierea de capitala de județ și de infrastructura de transport, ce au reprezentat premise ale creșterii atractivității acestor terenuri pentru investitori, a avut efecte negative asupra eficienței exploatării acestei resurse de către populația acestor comune. Foarte mulți dintre aceștia și-au vândut terenurile

agricole la prețuri derizorii (uneori, chiar pe o ladă de bere, conform primarului uneia dintre aceste comune). Banii respectivi au fost consumați repede și fără efecte pozitive asupra dezvoltării comunitare.

Spre deosebire de comunitățile marginale amintite mai sus, în comunele din jurul Timișoarei, impactul social asociat, atât perioadelor de creștere economică, cât și celor de recesiune a fost resimțit mult mai intens decât în cazul comunităților de la periferia județului. În cazul unor comune precum Curtea sau Valcani, închiderea celor câteva obiective economice din zonă, precum fabrica de sticlă sau uzina chimică a generat, prin lipsa clară a alternativelor de locuri de muncă, reacții adaptative de activare a exploatării resurselor disponibile existente, prin întoarcerea la o activitate precum agricultura de subzistență care, în fapt, nu fusese niciodată abandonată complet în cadrul familiei extinse.

În cazul comunelor din jurul orașului care iradiază dezvoltare, pentru populația unora dintre acestea s-a dovedit că această dezvoltare nu a fost una sustenabilă. Pentru o populație, în mod tradițional navetistă, șocurile economice cu impact social au fost resimțite din plin, în condițiile în care, atât primul val de disponibilizări masive din anii '90, cât și cele din perioada crizei economice au afectat, prioritar și în mai mare măsură navetiștii, care au fost primii disponibilizați (Dumitrescu, 2007).

Un exemplu relevant este cel al comunei Jebel, comună aflată la mai puțin de 20 de km de Timișoara și a cărei populație a pierdut în mai puțin de doi ani (2008-2009) peste 200 de locuri de muncă, reprezentând în jur de jumătate din populația salariată a comunei. Lista obiectivelor economice închise sau restructurate în perioada respectivă cuprinde câteva zeci de firme din domenii diverse, de la industria ușoară, la fabrici de nutreț și de la industria alimentară, la cea a construcției de mașini și utilaje.

Pentru comune precum Jebel sau Giarmata, migrația temporară la muncă în străinătate a reprezentat principala strategie de supraviețuire, facilitată de existența unor rețele și oportunități de migrație, mult mai greu accesibile pentru populația din comune periferice precum cele amintite mai sus.

Analiza prezentată mai sus oferă câteva repere de bază în construcția unei tipologii a interacțiunii factorilor structurali cu cei locali-contextuali, cu impact asupra menținerii subdezvoltării sociale a comunităților. În cele ce urmează, aceste repere vor fi completate și consolidate, în principal, prin analiza datelor colectate în alte 10 comunități rurale, în cadrul celui de-al doilea proiect amintit mai sus (*Sărăcie și dezvoltare comunitară* - ICCV, 2013).

Aceste date vor fi completate și integrate și cu cele obținute în alte proiecte la care am participat pe parcursul anului 2013. O primă categorie de proiecte au vizat problematica ocupării, fiind proiecte focalizate, fie pe furnizorii de servicii de ocupare, fie pe beneficiarii acestor servicii, cu accent pe cei din categorii considerate vulnerabile². O a doua categorie de proiecte au vizat accesul la educație a grupurilor vulnerabile³.

Așadar, perspectiva mai largă, a sărăciei comunitare va fi intersectată cu cea focalizată pe anumite categorii de populație identificate drept categorii vulnerabile.

Analiza tuturor surselor de date disponibile amintite relevă prevalența identificării anumitor probleme sociale, drept cauze principale ale subdezvoltării și sărăciei comunitare.

Între acestea, se detașează problema ofertei insuficiente de locuri de muncă ce pot fi accesate de populația din aceste comunități rurale. Din cele peste 60 de comunități unde a fost realizată o diagnoză a problemelor sociale (din perspectivele diverse, amintite mai sus), doar în două comune, reprezentanții instituționali intervievați au caracterizat drept rezonabilă, ca

volum și accesibilitate pentru populația locală, oferta de locuri de muncă în localitate sau în zona adiacentă – în comuna Crăciunești, din județul Mureș, respectiv, în comuna Măgureni, din județul Prahova, cu mențiunea că doar în cel de-al doilea caz există o ofertă de locuri de muncă considerată a fi semnificativă, inclusiv în comuna respectivă și nu doar în zone adiacente. Chiar dacă, în comunele din jurul unor orașe mari, precum Cluj, Arad sau Ploiești, din punct de vedere cantitativ, oferta de locuri de muncă este identificată ca fiind una consistentă, accesibilitatea acestor locuri de muncă pentru populația comunelor respective este percepută drept problematică.

Pe de o parte, profilul salariaților pe care-i caută angajatorii respectivi nu se suprapune, în cele mai multe cazuri, peste cel al populației neocupate din comunele respective. Un asemenea profil al potențialului viitor salariat este consistent cu cel identificat ca având incidența cea mai mare în firmele aflate în expansiune, care fac angajări.

Vârsta medie a angajaților din 10 firme din regiunile Centru și Nord Vest, unde au fost colectate date în cadrul unuia dintre proiectele amintite mai sus, se regăsește în intervalul 30-40 de ani. Majoritatea angajaților acestor firme sunt muncitori calificați, cu experiență, absolvenți de studii medii, sau specialiști cu studii superioare și experiență, preponderent ingineri specializați în domeniile de activitate respective. Există în majoritatea acestor firme și un număr fluctuant de muncitori necalificați. În toate cele 10 firme unde au fost realizate aceste interviuri, fie că sunt firme cu mai puțin de 20 de angajați, fie că sunt firme cu 3.000 de angajați, între 15 și 20% dintre salariați sunt navetiști. Acest fapt denotă, pe de o parte, faptul că, din partea firmelor aflate în expansiune, există cerere de muncă ce nu poate fi satisfăcută de oferta din localitatea unde acestea funcționează.

Pe de altă parte, oferta de locuri de muncă se adresează, preponderent, categoriei de persoane relativ tinere, cu calificare medie și peste medie și cu experiență în domeniul respectiv de activitate. Oferta potențială de locuri de muncă din ruralul românesc este însă una slab compatibilă cu un asemenea profil socioprofesional.

O a doua problemă identificată în toate aceste diagnoze comunitare este nivelul precar de educație și de calificare a populației rurale, comparativ cu cel al populației din mediul urban. Dacă ne referim la populația activă de peste 45-50 de ani, chiar dacă pentru această grupă de vârstă, nivelul educațional mediu este relativ mai ridicat comparativ cu al altor grupe de vârstă, precum cea a tinerilor până în 25 de ani, calificările profesionale dobândite de o bună parte dintre cei din prima categorie nu mai au căutare pe piața actuală a muncii. În plus, persoanele ajunse la această vârstă sunt mai puțin susceptibile de a mai fi angajate, cu excepția cazurilor în care calificarea și experiența reprezintă atuuri suficiente care-i recomandă pentru ocuparea unui anumit post.

Ofertele de muncă disponibile, așa cum reiese și din datele AJOFM-urilor din județele respective, se concentrează în zona posturilor ce nu necesită o calificare înaltă, posturi remunerate cu un salariu apropiat de cel minim pe economie. Acest tip de ofertă este însă unul destul de puțin atractiv în condițiile în care un asemenea nivel salarial nu reprezintă un factor motivator destul de puternic pentru alegerea unei astfel de alternative de înlocuire a surselor de venit identificate în studiile de caz ce au fost prezentate și care au avantajul că pot fi cumulate în diverse combinații, cu rezultate superioare din punct de vedere al venitului.

Revenind la modelul teoretic al evaluării dezvoltării comunitare, din analiza datelor din sursele amintite reiese existența unui defazaj în dinamica dezvoltării comunităților rurale, ce generează, în unele ca-

zuri, situații ce reflectă o anumită inadecvare.

Pe de o parte, există un defazaj în dezvoltarea infrastructurii rurale. Modul oarecum haotic în care anumite proiecte de îmbunătățire a infrastructurii rurale, finanțate, fie din fonduri europene, fie din bugete județene sau centrale s-au materializat în dezvoltarea anumitor zone ale acestei infrastructuri este rezultatul unui proces de dezvoltare impulsiv, mai degrabă de oportunități și de interese decât de prioritarizare a nevoilor.

O astfel de situație este ilustrată de unele școli rurale, dotate cu termopane și conectate la internet de mare viteză, dar având încă grupurile sanitare în curte și neracordate la o rețea de apă curentă.

Pe de altă parte, un defazaj mai important pare a exista între dinamica evoluției celor doi factori structurali ai dezvoltării comunitare, capitalul uman înregistrând un ritm mai lent de dezvoltare față de cel al infrastructurii, la nivel comunitar.

Proiecte mari de infrastructură s-au realizat sau sunt în curs de realizare în mare parte în comunele unde au fost culese date. Anumite părți ale infrastructurii, precum școlile și grădinițele sau alimentarea cu apă, par a avea un ritm mai alert de îmbunătățire în raport cu altele, precum infrastructura rutieră. Calitatea locuirii rămâne încă una destul de precară în mediul rural românesc, chiar dacă decalajul rural-urban în privința accesului la utilități s-a redus în ultimii ani.

O diferențiere identificată de către toți reprezentanții instituționali, cât și de către populația rurală interviuată în comunități cu populație de romi, este cea privind calitatea locuirii, în medie, mult mai precară la familiile de romi, chiar și în raport cu condițiile destul de precare de locuire din mediul rural românesc actual.

Chiar dacă s-au derulat programe de îmbunătățire a accesului categoriilor vulnerabile la educație, precum cel de educație timpurie inclusivă, diferențele de acces la

educație între grupuri vulnerabile, precum romii și populația majoritară, rămân unele importante, după cum, importante sunt și diferențele între accesul la educație și calitatea educației în mediul rural, față de cel urban.

Așadar, toate decalajele de dezvoltare identificate ca fiind în favoarea urbanului sunt dublate de percepția existenței unor decalaje de o amplitudine sporită a majorității populației de romi, în raport cu nivelul mediu al populației majoritare.

Dificultățile de acces pe piața muncii a romilor din rural sunt accentuate de nivelul scăzut de educație, chiar în contextul ruralului românesc și de lipsa calificărilor profesionale. În ceea ce privește alternativele la integrarea pe piața formală a muncii, din analiza datelor rezultă ca acestea sunt mai restrictive în cazul romilor, în condițiile în care le lipsesc resursele pentru a accesa alternative importante de supraviețuire, precum agricultura de subzistență și creșterea animalelor în propria gospodărie.

Datele din fișele completate la Primării sunt, în general, consistente cu datele de interviu. Există câțiva indicatori relevanți ce pot fi identificați în datele din aceste fișe, ce confirmă un proces de dezvoltare cu mai multe viteze a componentelor infrastructurii, pe de o parte, a infrastructurii, în raport cu capitalul uman, pe de altă parte. Acest proces de dezvoltare are un impact diferențiat și specific asupra unor categorii vulnerabile, precum romii, ilustrat de situații precum cele explicitate mai jos:

- în majoritatea comunităților rurale investigate există un număr restrâns de gospodării care nu au acces la electricitate. În toate cazurile, majoritatea acestor gospodării sunt identificate ca fiind locuite de romi;
- există diferențe importante în ceea ce privește infrastructura rutieră. Ponderea drumurilor asfaltate, la nivel comunal, variază între sub 16% drumuri asfaltate în comuna Pătrăuți, din județul Suceava și 100% în comune precum Bonțida, din

județul Cluj. Starea drumurilor este considerată acceptabilă chiar și acolo unde procentul de drumuri asfaltate este mic, în condițiile în care, majoritatea drumurilor neasfaltate sunt pietruite. Acolo însă unde comunitățile de romi locuiesc în zone compacte, precum în Verești, județul Suceava, Ciurea, județul Iași sau Mica, județul Mureș, cu rare excepții, drumurile din comunitatea de romi nu sunt asfaltate și nici măcar pietruite;

- în toate comunitățile rurale investigate există școli cu clasele 1-4 și grădinițe în cvasimajoritatea satelor și școli cu clasele 1-8, cel puțin în satul centru de comună. Prin programe precum PETI s-a îmbunătățit, în ultimii ani, infrastructura preșcolară și accesibilitatea învățământului preșcolar, inclusiv pentru copiii romi. O excepție negativă notabilă o reprezintă localitatea Fizeșu Gherlii, din județul Cluj, unde, odată cu desființarea, în anul 2011, a uneia școli pentru clasele V-VIII din localitate, elevii sunt obligați să facă naveta la Gherla începând cu clasa a cincea, fapt ce este identificat drept principal motiv de abandon pentru copiii din familiile sărace, preponderent romi. Deși distanța este destul de mică și există un mijloc de transport dedicat, mecanismul de decontare greoi al costului transportului reprezintă unul dintre factorii responsabili de abandonul masiv, înregistrat de copiii romi la terminarea clasei a IV-a).

În cazul accesului la învățământul postgimnazial asemenea mecanisme de excluziune educațională funcționează pe scară largă în mediul rural, pentru o proporție însemnată a populației școlare rurale și nu privește doar romii, pentru care incidența apariției și gravitatea problemei este una mai mare. Accesul la educația de nivel postgimnazial este identificat drept problemă majoră de către majoritatea persoanelor interviuate în aceste comunități rurale.

Costurile învățământului postgimnazial sunt considerate prohibitive, chiar și în anumite cazuri în care distanța față de prima localitate unde există liceu sau SAM, este una relativ mică. Problema principală pare a fi legată de costul transportului din localitatea de domiciliu la liceul aflat într-o altă localitate, cost la care se adaugă cheltuielile legate de pachetul cu mâncare zilnic. Condiționări de acest tip reflectă un grad ridicat de precaritate a resurselor materiale. Chiar dacă astfel de situații sunt proprii cu precădere unei părți importante a populației sărace de romi, din analiza datelor de interviu reiese că ele nu au caracter de excepționalitate nici în ceea ce privește populația rurală nonromă, fiind întâlnite chiar și în comunități rurale din zone dezvoltate din punct de vedere economic, ceea ce validează rezultatele studiului CASPIS, citat anterior, privind gradul ridicat de eterogenitate a comunităților rurale din România. Aceste date sunt consistente cu datele statistice ce ilustrează, la nivel național, o rată de cuprindere în învățământul liceal de sub 55% în mediul rural, net inferioară celei înregistrate în mediul urban – 86,8% (MEC, 2009, apud Neagu, 2012).

Pe de altă parte, problema costului prohibitiv al transportului este una identificată și în cazul ofertelor de muncă din afara localității de domiciliu.

Analiza datelor colectate prin fișe standardizate și interviuri semistructurate, validată și de datele colectate în celelalte diagnoze comunitare ce au fost utilizate ca surse de date, relevă cvasiinexistența ofertelor locale de locuri de muncă în majoritatea comunităților rurale. În acest context, mobilitatea teritorială reprezintă o condiție necesară, dar nu suficientă de accesare a unui loc de muncă pentru o mare parte a populației rurale aflate în căutarea unui loc de muncă.

Din analiza datelor colectate în proiectele pe tema ocupării, amintite mai sus, reiese că *factorul-cheie*, a cărui pondere

pare a fi decisivă în influențarea mobilității forței de muncă este nivelul salariului oferit de angajator. În ceea ce privește influența factorilor contextuali, lipsa oportunităților și percepția cvasiinexistenței șanselor de acces pe piața forței de muncă din localitatea de domiciliu reprezintă cealaltă dimensiune a acestui mecanism decizional privind mobilitatea teritorială a forței de muncă. Cu alte cuvinte, oamenii acceptă să muncească departe de casă, fie dacă nu au de ales, fie dacă evaluează, comparativ, ca mult mai favorabilă, o astfel de ofertă⁴.

Într-un raport publicat recent (AJOFM Mureș, 2013) sunt prezentate rezultatele unei anchete pe bază de chestionar pe tema mobilității teritoriale a șomerilor. Din această anchetă reiese că aproape 2/3 dintre șomerii intervievați nu consideră mobilitatea teritorială ca alternativă validă pentru accesarea unui loc de muncă. Un sfert dintre persoanele intervievate declară că ar accepta un loc de muncă situat la peste 50 de km de domiciliul lor actual, 7,73% dintre șomeri ar accepta un loc de muncă oriunde în țară, în timp ce 8,25% dintre ei ar fi dispuși să plece în străinătate pentru un loc de muncă. Între factorii determinanți ai acceptării unui loc de muncă la distanță mare de casă, se detașează nivelul salariului oferit, un pachet salarial motivant fiind considerată a fi condiția de bază a acceptării unei asemenea oferte de muncă pentru 80% dintre șomerii intervievați. Acest pachet salarial motivant ar reprezenta și o compensație pentru neplăcerile cauzate de navetă, respectiv, relocare, dar și o compensare a costurilor aferente alegerii acestei alternative de muncă, compensație ce nu este considerată a fi realizată într-o măsură semnificativă prin măsurile financiare de stimulare a mobilității forței de muncă⁵.

În condițiile în care, după cum aminteam anterior, zona în care cererea de forță de muncă se suprapune peste profilul mediu al populației rurale neocupate ce reprezintă oferta de locuri de muncă este cea a activităților slab specializate și remunerate

cu salarii în jurul celui minim pe economie, astfel de pachete salariale motivante se adresează unei ponderi foarte scăzute din populația rurală aflată în căutarea unui loc de muncă.

Un asemenea raport disproporționat între cererea preponderent urbană de forță de muncă și oferta preponderent rurală de forță de muncă, prezentat, oarecum schematic, mai sus, deși surprinde o realitate actuală a pieței forței de muncă, este unul interesant pentru analiza propusă aici și prin nuanțele pe care le îmbracă în contexte locale specifice.

Din analiza datelor a reieșit necesitatea operaționalizării mai detaliate a unor predictorii ai dezvoltării comunitare, precum distanța față de primul oraș cu peste 30.000 de locuitori.

Mai concret, diferențierile apar, atât în raport cu diversele tronsoane ale acestei distanțe, în interiorului intervalului 0-30 de km, cât și în raport cu tipul de oraș cu peste 30.000 de locuitori și în raport cu tipul de comună al cărui grad de dezvoltare este evaluat în raport cu un asemenea criteriu, precum poziționarea față de un astfel de oraș.

Un indicator compozit ce surprinde o parte dintre aceste caracteristici este *accesibilitatea*. Aceasta depinde, pe lângă indicatori fizici, precum distanța, de rețeaua de transport și de calitatea infrastructurii rutiere. Între comunitățile rurale investigate în contextul științific al acestui demers de cercetare există diferențe importante de accesibilitate. O diferență maximală se înregistrează între localități precum comuna Dragu, din județul Sălaj sau Mișca, din județul Arad, pe de o parte, și Baci, din județul Cluj sau Crăciunești, în județul Mureș, pe de altă parte. În comuna Dragu, aflată la 38 de km de cel mai apropiat oraș, Jibou, există doar două autobuze pe zi spre ruta respectivă, în timp ce în comuna Mișca, aflată la peste 50 de km de Arad (celelalte două orașe aflate la sub 30 de km – Ineu și Chișineu Criș – fiind orașe mici,

de sub 10.000 de locuitori) există un singur autobuz către Chișineu Criș, dimineața la ora 6.

Distanța foarte mică față de un oraș relativ important nu reprezintă însă, în toate cazurile, o garanție a accesibilității – un exemplu ilustrativ este cel al comunei Fizeșu Gherlii care se află la sub 10 km de orașul Gherla, către care există însă doar două curse de autobuz pe zi, dimineața și la prânz.

Pe de altă parte, după cum aminteam anterior, nu toate orașele și nici măcar toate orașele mari, *iradiază dezvoltare* – în termenii lui Dumitru Sandu (Sandu, 1999).

În plus, chiar și în cazul celor care iradiază dezvoltare, precum în cazul analizat al evoluției sinuoase a unor comune din jurul Timișoarei, această dezvoltare poate să nu fie una sustenabilă.

Concluzii

Demersul de cercetare materializat în lucrarea de față a vizat realizarea unei analize a factorilor și mecanismelor ce potențează apariția și evoluția problemelor so-

ciale, la nivel comunitar și impactul pe care îl au asupra dezvoltării sociale.

Aplicarea unei grile unitare de analiză, fundamentate teoretic, asupra unei varietăți de situații caracterizate atât în termenii datelor de interviu, cât și în termenii datelor statistice a revelat existența unor patternuri diferențiate ale subdezvoltării comunităților rurale. Acțiunea unor factori structurali ai dezvoltării este puternic potențată prin funcționarea unor mecanisme contextuale/locale, precum și prin modul concret de desfășurare a unor programe de dezvoltare. Pe de altă parte, există un defazaj important între dinamica evoluției factorilor structurali ai dezvoltării comunitare, capitalul uman înregistrând un ritm mai lent de dezvoltare față de cel al infrastructurii, la nivel comunitar.

Dincolo de modalitățile diferențiate în care anumite contexte particulare potențează impactul unor factori structurali ai dezvoltării, studiile de caz analizate aici relevă importanța a doi factori ai dezvoltării, ce par a se impune ca variabile strategice în orice variantă a unui model de dezvoltare pentru comunitățile rurale: educația și ocuparea.

Note

¹ Acest articol are la bază Raportul de cercetare *Starea comunităților - sărăcie și dezvoltare comunitară*, pe care l-am realizat în cadrul temei de plan: *Evaluarea stării sociale a societății românești* – coord. prof.dr.Cătălin Zamfir, ICCV, 2013.

² AJOFM Mureș - Catalactica; Proiect POSDRU Universitatea 1 Decembrie 1918, Alba Iulia.

³ MMFPSPV-Catalactica, Evaluarea proiectului PETI.

⁴ Raport de cercetare AJOFM MUREȘ - CATALACTICA, 2013.

⁵ Primele de mobilitate acordate cf. Legii 76/2005.

Bibliografie

AGENȚIA ÎMPREUNĂ - ECHOSOC - MMFPS (2013) *Evaluarea rezultatelor*

proiectului de educație timpurie inclusivă (PETI).

- Bădescu, I. (1996) *Istoria sociologiei - teorii contemporane*. București: Eminescu.
- Catalactica (2013) *Analiza pieței muncii în regiunile Centru și Nord Vest*, AJOFM Mureș, (Raport de cercetare al proiectului Mobilitate=Adaptare+Succes-Stimularea mobilității forței de muncă corelată cu dinamica pieței muncii la nivel interreg).
- Catalactica (2013) *Mobilitate=Adaptare+ Succes-Stimularea mobilității forței de muncă corelată cu dinamica pieței muncii la nivel interregional*, AJOFM Mureș.
- Dumitrescu, B. (2007) *Studiu geografic al orașelor monoindustriale din România*, teză de doctorat, manuscris.
- Neagu, G. (2012) *Șanse de acces la educație în societatea românească actuală*. Iași: Lumen.
- Parssons, T. (1951) *The Social System*. Glencoe, Illinois: Free Press.
- Pasti, V. (1996) *România în tranziție. Căderea în viitor*. București: Nemira.
- Pasti, V. (2011) Criza elitelor naționale. *Revista Inovația Socială*, 1. Disponibil la www.inovatiiasociala.ro.
- Pop, L. (coord.) (2005) *Harta sărăciei în România*. București: CASPIS.
- Preotesi, M. (2007) termenul *Subdezvoltare*, în C. Zamfir și S. Stănescu (coord.), *Enciclopedia dezvoltării sociale*, Iași: Polirom, 565-566.
- Preotesi, M. (2009) Strategii de răspuns la probleme sociale, la nivel comunitar și relația cu politicile sociale, în M. Voicu (coord.), *Reinventarea comunității, dezvoltarea comunitară și impactul politicilor sociale*, (Raport de cercetare realizat în cadrul temei de plan), ICCV.
- Preotesi, M. (2012) Conformism-Devianță-Inovație socială. Strategii de răspuns la schimbarea socială. O analiză secundară de date calitative colectate în comunități tradiționale și moderne - Sinteza rezultatelor unor studii de caz, în C. Zamfir (coord.), *Politicile sociale: impactul crizei și situația post-criză*, (Raport de cercetare realizat în cadrul temei de plan) ICCV.
- Preotesi, M. (2013) Starea comunităților - sărăcie și dezvoltare comunitară, în C. Zamfir (coord.), *Evaluarea stării sociale a societății românești*, (Raport de cercetare realizat în cadrul temei de plan) ICCV.
- Rostow, W. W. (1990), [1960] *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, 3rd Edition, Cambridge University Press, Cambridge.
- Sandu, D. (1996) *Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale*. București: Staff.
- Sandu, D. (1999) *Spațiul social al tranziției*. Iași: Polirom.
- Sandu, D. (2005) România rural-neagră azi. *Sociologie Românească*, III, 4.
- Sztompka, P. (1999) The Core of Post-communist Transformations, în T. Boje, B. van Steenberghe și S. Walby (eds.), *The European Societies: Fusion or Fission?*, vol. 3(4), 449-466, London, New York: Routledge.
- Vlăsceanu, L. (2001) *Politică și dezvoltare. România, încotro?* București: Trei.
- Vlăsceanu, L. (2007) *Sociologie și modernitate. Tranziții spre modernitatea reflexivă [Sociology and Modernity. Transitions towards Reflexive Modernity]*. Iași: Polirom.
- Verdery, C. (2003) *Socialismul: ce a fost și ce urmează*. Iași: Institutul European.
- Voicu, B. (2002) termenul *Dezvoltare socială*, în L. Pop (coord.), *Dicționar de Politici sociale*. București: Expert, 263, 274.
- Voicu, B. (2005) *Penuria postmodernă a postcomunismului românesc*, vol.1. Iași: Expert Projects.
- Voicu, M. (2005) *Ce fel de bunăstare își doresc românii? Despre legitimitatea politicilor sociale*. Iași: Experts Projects.
- Zamfir, C. (2004) *O analiză critică a tranziției. Ce va fi „după”*. Iași: Polirom.
- Zamfir, C. (2002) termenul *Dezvoltare comunitară*, în L. Pop (coord.), *Dicționar de Politici sociale*. București: Expert, 252.
- Wallerstein, I. (1994) *Sistemul mondial modern*. București: Meridiane.
- Weber, M. (1978), [1922] *Economy and Society*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.